

УДК 330.322:336.225.6

Шамота Г.М.*, Малиш Д. О.**

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті визначено поняття податкового регулювання інвестиційної діяльності, наведено складові механізму останнього, запропоновано напрями вдосконалення податкового регулювання інвестиційної діяльності.

Ключові слова: податкове регулювання інвестиційної діяльності, податки, збори, платежі, податкові інвестиційні відрахування, податкові канікули, податкові інвестиційні кредити.

Annotation. The article defines the concept of tax regulation of investment activity, components of the mechanism of the latter, proposed directions of perfection of the tax regulation of investment activity.

Keywords: tax regulation of investment activity, taxes, fees, charges, investment tax deductions, tax holidays, investment tax credits.

Аннотация. В статье определено понятие налогового регулирования инвестиционной деятельности, приведены составляющие механизма последнего, предложены направления совершенствования налогового регулирования инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: налоговое регулирование инвестиционной деятельности, налоги, сборы, платежи, налоговые инвестиционные отчисления, налоговые каникулы, налоговые инвестиционные кредиты.

Постановка проблеми. Податковий інструментарій відіграє важливу роль в системі методів державного регулювання інвестиційної діяльності. Являючись складовою фіскальної політики, він забезпечує перерозподіл доходів у контексті взаємозв'язків «держави» - «суб'єкти господарювання недержавного сектору економіки». Від результативності використання податкових важелів активізації інвестиційної діяльності залежить рівень фізичного і морального старіння необоротної частина активів суспільного виробництва, ефективність використання економічного потенціалу країни, якість структурної відповідності господарських процесів запитам інноваційної економіки та вимогам ринкових відносин, наявність ресурсів для реалізації економічних та соціальних реформ, мотивація суб'єктів господарювання щодо здійснення інвестиційної діяльності. Принципово важливою вимогою використання податкового інструментарію регулювання інвестиційної діяльності є його відповідність економічному стану національної економіки, що передбачає пізнання фактично існуючих тенденцій, причинно-наслідкових зв'язків та природи господарських процесів.

* кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України»,

** магістр обліково-фінансового факультету Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України»

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі, зокрема, в роботі О. Д. Василика досліджуються історичні передумови виникнення та розвитку концептуальних положень щодо податкового регулювання діяльності суб'єктів підприємництва з боку держави [1]. У роботі В. П. Захожай детально розглянуто сутність і механізм реалізації податкової політики держави на мікроекономічному рівні та обґрунтовано найважливіші заходи щодо більш ефективного впливу податків на формування доходів і здійснення витрат юридичними особами в Україні [7]. У роботах О. Д. Данілова, Н. П. Фліссака [4], А. М. Соколовської [12] сформульовано принципи, методи, способи та роль окремих податків і зборів у процесі регулювання інвестиційної діяльності на мікроекономічному рівні, розглянуто вітчизняне законодавство з податкового регулювання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на значне висвітлення питань щодо податкового регулювання, ще багато аспектів проблеми не знайшли свого вирішення в існуючій соціально-економічній системі України. Це особливо пов'язано з постійними змінами, що відбуваються в глобальній економіці, яка все більше впливає на вітчизняну систему. Українська економіка дедалі все активніше інтегрується в загальносвітові механізми господарювання. Це потребує нових досліджень, розробки нових підходів до податкового регулювання, зокрема, інвестиційної діяльності.

Формулювання цілей статті. В статті досліджено особливості податкового регулювання інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою повного висвітлення питання податкового регулювання інвестиційної діяльності вважаємо за доцільне визначити загальне поняття податкового регулювання. Слід зауважити, що податкове регулювання є дуже складною системою, яка ефективна лише тоді, коли в основу покладені ефективні принципи податкових відносин. Загалом, під податковим регулюванням розуміють цілеспрямований вплив держави на учасників економічних відносин шляхом використання засобів та інструментів податкової політики. Проте, у вітчизняній і зарубіжній літературі зустрічаються іноді діаметрально протилежні визначення (табл. 1).

З наведених підходів можна зробити декілька висновків. По-перше, податкове регулювання – це процес, на відміну від регулюючої функції податків, яка являє собою явище. По-друге, податкове регулювання передбачає свідоме використання податків (регулювальна функція податків діє об'єктивно, незалежно від волі суб'єктів оподаткування). По-третє, податкове регулювання як процес реалізації регулюючої функції потребує певних дій з боку органів, перш за все, законодавчої влади. Усвідомлення можливості впливу податків на ті чи інші соціально-економічні процеси ще не є достатнім. Для того, щоб досягти бажаних результатів у сфері соціально-економічного розвитку, необхідними уявляються активні дії, які обумовлюють процес податкового регулювання. По-четверте, податкове регулювання є цілеспрямованим процесом, сфокусованим на вирішення конкретних завдань та досягнення конкретних цілей.

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «податкове регулювання»

Автори	Визначення
Глосарій бюджетних термінів [2]	Податкове регулювання розглядається як сукупність заходів непрямого впливу держави на розвиток виробництва шляхом зміни норми вилучення до бюджету за рахунок пониження або підвищення загального рівня оподаткування: ставки індивідуального прибуткового податку, податку на прибуток підприємств, непрямих податків

Автори	Визначення
О. Д. Василик [1, с. 120]	Сутність механізму податкового регулювання полягає, з одного боку, в тому, що він являє собою специфічну форму суспільних відносин, що виникають між платниками податків та державою в процесі перерозподілу національного доходу, а з іншого боку, в тому, що він є методом непрямого впливу держави на економіку, політику, соціальну сферу за засобами податкового законодавства, податкового планування, податкової системи
Т. І. Єфіменко [5, с. 16]	Податкове регулювання за допомогою притаманних йому методів і важелів дозволяє досягти більш ефективного використання матеріальних і фінансових ресурсів, інтенсифікувати інвестиційну та підприємницьку активність, узгодити інтереси різних суб'єктів господарювання, прошарків населення, центральних і регіональних рівнів державного управління
Р. П. Жарко [6, с. 11]	Податкове регулювання – це комплекс дій державних органів, спрямованих на зміну параметрів податкової системи та податкового механізму з метою досягнення певних соціальних та економічних цілей
Н. Заєць [8, с. 90]	Податкове регулювання є одним з найбільш динамічних і мобільних елементів податкового механізму й сфери державного податкового менеджменту, де його основу складає система економічних заходів оперативного втручання у хід виконання податкових зобов'язань
В. Грушко, Л. Кошембар [3, с. 89-97]	Під податковим регулюванням інвестиційної активності розуміють здійснення державою за допомогою механізмів оподаткування певних заходів, спрямованих на регулювання обсягів, якості й напрямів інвестування суб'єктів господарювання всіх форм власності, досягнення рівноваги між попитом і пропозицією на інвестиційному ринку
І. В. Фокіна [13, с. 9]	Податкове регулювання економіки, як основний елемент податкового механізму, покладено в основу довгострокових стратегічних цілей держави, спрямованих на забезпечення економічної стабільності та стимулювання економічного зростання

Отже, узагальнюючи різні наукові підходи, можна стверджувати, що податкове регулювання – це система заходів цілеспрямованого економічного і законодавчого впливу держави на учасників економічних відносин за допомогою інструментів податкової політики з метою досягнення бажаних соціально-економічних результатів.

Основні завдання податкового регулювання:

- формування централізованих бюджетних та позабюджетних фондів шляхом мобілізації податкових надходжень;
- складання програм (короткострокових і довгострокових) надходження податків;
- розробка принципів формування та обліку бази оподаткування;
- правильне визначення бази оподаткування – ключовий момент механізму обчислення податків;
- здійснення контролю над податковими надходженнями фізичних та юридичних осіб, залучення до відповідальності платників податків, які ухиляються від сплати податків.

Результативність податкового регулювання з позиції верхнього рівня держави можна оцінювати за ступенем досягнення поставлених ним завдань, використовуючи такі критерії, як:

- зростання економіки та обсягів доходів бюджету, поліпшення фінансових результатів діяльності підприємств;

- динаміка інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання;
- вирівнювання рівня розвитку регіонів, поліпшення добробуту громадян.

В основу системи податкового регулювання лягли методи і способи податкового регулювання. До методів податкового регулювання можна віднести такі методи, які успішно використовуються у всіх країнах: відстрочення податкового платежу, інвестиційний податковий кредит, податкові канікули, податкова амністія, податкові відрахування, вибір і встановлення податкових ставок, міжнародні договори про уникнення подвійного оподаткування [9, с.210].

Поняття «податкове регулювання», що пов'язане з інвестиціями, можна знайти в роботі В. І. Грушко і Л. О. Кошембар [3]. При цьому автори дають таке визначення наведеному поняттю. «Під податковим регулюванням інвестиційної активності слід розуміти здійснення державою з допомогою механізмів оподаткування певних заходів, спрямованих на поліпшення умов інвестування, зокрема на впорядкування обсягів, якості й напрямів інвестування суб'єктів господарювання всіх форм власності, досягнення рівноваги між попитом і пропозицією на інвестиційному ринку [3, с. 89-97]».

Проте, вважаємо, що при визначенні поняття «податкове регулювання інвестиційної діяльності» необхідно розглядати: по-перше, рівень податкового регулювання (макрорівень, мезорівень, мікрорівень); по-друге, це не тільки система заходів, але і система організаційно-правового та інформаційного забезпечення, без якого неможливо здійснити податкове регулювання інвестиційної діяльності. Тому ми вважаємо, що визначення поняття «податкове регулювання інвестиційної діяльності» можливо таке.

Податкове регулювання інвестиційної діяльності – це система фінансово-економічних, організаційно-правових та інформаційних заходів, що здійснюється на макро-, мезо- і мікрорівні державними і місцевими установами за допомогою різних податкових інструментів для забезпечення можливості інвестування суб'єктами підприємництва в масштабах і термінах, які відповідають їх інтересам та інтересам розвитку всього суспільства.

Суб'єктом податкового регулювання інвестиційної діяльності виступають державні установи й організації, які від імені держави здійснюють відповідну податкову політику, застосовують різні методи, способи та інструменти податкового впливу на інвестиційну діяльність суб'єктів підприємництва. Податкове регулювання інвестиційної діяльності ґрунтується на відповідних податках чи зборах. Як зазначає В.Є. Новицький: «Податки є не просто одним із економічних важелів, за допомогою яких держава впливає на ринкову економіку ззовні, реалізуючі функції соціального балансування, забезпечуючи певний перерозподільний мінімум і підтримуючи діяльність суспільних інститутів. Податкова система в сукупності інструментів та регуляторно-владних інститутів є потужним механізмом управління економікою в умовах ринку й забезпечення обраних пріоритетів розвитку [10, с. 60-73]».

Податкове регулювання інвестиційної діяльності здійснюється з допомогою комплексу спеціальних інструментів. Під такими інструментами розуміються сукупність податків, зборів та обов'язкових платежів, методів та способів їх застосування, розміри ставок оподаткування, податкова база, терміни та механізм сплати податків, податкове навантаження на дохід суб'єкта підприємництва, пільги щодо оподаткування, системи державних перевірок реальності сплати податків.

Вивчаючи досвід зарубіжних країн щодо використання податкових важелів, слід зазначити, що останнім часом податкові системи різних країн зазнали значних змін у бік зниження ставок оподаткування. Теоретичним підґрунтям для цього стала концепція американського вченого А. Лаффера, який довів, що податкові надходження залежать і від

ставки, і від бази оподаткування. Якщо податкова ставка зростає, бізнес або йде у тінь, або згортається, тобто, скорочується база оподаткування. І навпаки – зниження податкової ставки сприяє збільшенню бази.

Але, як показують практика і результати наукових досліджень, зменшення податкової ставки є малоефективним засобом заохочення інвестування. Так, базова ставка оподаткування прибутку корпорацій Німеччини становить приблизно 70 % (часто цей норматив на практиці зменшується до 50-55 % завдяки чисельним пільгам), проте, це не заважає інвестуванню не тільки в основні фонди, але й в інноваційні проекти. Адже, прибутковість капіталу після оподаткування визначає не лише законодавчо встановлена ставка податку на прибуток підприємства, а й спосіб обчислення цього прибутку, зокрема, нарахування амортизації, облік запасів, віднесення відсотка за кредит до складу виробничих витрат. До того ж, знижуючи податкову ставку, уряд втрачає багато грошових надходжень, тому це є і найдорожчий засіб переозброєння підприємств. В будь-якому випадку зниження прогресії оподаткування повинно бути науково обґрунтованим і враховувати особливості країни.

Саме тому у багатьох країнах існують додаткові стимули для формування матеріально-технічної бази виробництва на прогресивніших технологічних засадах, зокрема, такі податкові пільги як: податкові інвестиційні відрахування, податкові канікули і податкові інвестиційні кредити. Щодо доцільності надання пільг існують різні думки, проте, закордонний досвід (США, Ізраїлю, Німеччини, Франції, Польщі, скандинавських країн) свідчить, що податкові преференції – дійовий захід підтримки науково-технічної і інноваційної сфер діяльності.

З інвестиційними податковими відрахуваннями підприємство отримує доходи від зниження податкових ставок унаслідок здійснення інвестицій. Інвестиційні податкові відрахування для капіталу з тривалим терміном користування (споруди, машини, устаткування) заохочують інвестиції, що можуть бути прибутковими упродовж багатьох років. Тобто, відрахування стимулюють довгострокове інвестиційне планування, заохочують нові інвестиції замість надання несподіваних прибутків власникам уже наявного капіталу, як це буває при зниженні ставок оподаткування. Тому в ряді європейських країн існує практика диференціації ставки податку на розподілений і нерозподілений капітал, що прискорює інвестування в розвиток виробництва. До того ж, інвестиційні відрахування коштують урядові менше, ніж податкові канікули чи загальне зменшення податкових ставок.

Податкові інвестиційні відрахування мають свої обмеження і вади. У багатьох розвинутих країнах відрахування застосовуються щодо машин та устаткування, а іноді щодо будівель і споруд. Якщо до певних типів капіталу, зокрема, до запасів, відрахування не застосовуються, то галузі, в яких інтенсивно використовуються запаси, опиняються у не вигідному становищі. Підприємство, що часто оновлює капітал, може часто вимагати інвестиційних відрахувань. Отже, відрахування стимулюють інвестиції в активи з високою нормою економічної амортизації. Якщо уряд не має наміру стимулювати інвестиції в певні активи, йому слід скоригувати ставки інвестиційних відрахувань до очікуваного рівня амортизації капіталу.

Якщо інвестиційні податкові відрахування не відшкодовуються, наявні компанії отримують вигоди у повному обсязі, тоді як нові фірми мають спочатку отримати достатній прибуток перед використанням відрахувань. Проекти з тривалим періодом розгортання потрапляють у не вигідне становище порівняно з тими, що швидко починають отримувати доходи.

За високої інфляції інвестиційні відрахування посилюють нерівномірність впливу податкової системи на інвестиційну поведінку підприємств. Підприємства в країнах з висо-

кою інфляцією зацікавлені фінансувати свій бізнес за рахунок боргу, оскільки податкові знижки для капітальних витрат є ціннішими. Податкові канікули і знижені ставки оподаткування, з іншого боку, зводять нанівець переваги зменшення оподаткованого прибутку на суму процентних платежів в умовах високої інфляції.

Як і інші податкові стимули, інвестиційні відрахування зменшують доходи уряду. Але ці відрахування є найефективнішим підходом завдяки їхньому чіткому спрямуванню на певний вид діяльності, зокрема, на нарощування виробничих потужностей.

Слід відмітити, що у розвинених країнах зазвичай до системи податкових пільг додаються і інші – прискорена амортизація, надання прямих субсидій при будівництві виробничих установ, пільгове довгострокове інвестиційне кредитування тощо. Так, промислові підприємства Німеччини активно здійснюють інвестиції в оновлення основних фондів і впроваджують інновації завдяки перерахуванню прибутку у власні, звільнені від оподаткування резервні фонди.

Необхідно також враховувати потенційний ефект взаємодії окремих елементів при реформуванні податкової політики. Зокрема, збільшення неоподаткованого мінімуму прибуткового податку дає змогу очікувати збільшення обсягів споживання, що своєю чергу сприятиме зростанню надходжень від ПДВ й акцизу. Але це вимагає відображення в відповідних нормативно-правових актах, щоб зміни в оподаткуванні не призвели до зростання придбання імпортової продукції.

Враховуючи вище викладені положення, з метою удосконалення податкового регулювання інвестиційної діяльності із урахуванням трансформаційних процесів в економіці України та природи казуально-наслідкових зв'язків, які обумовлюються корпоративними запитами та інтересами, розроблено концепцію удосконалення податкового регулювання інвестиційної діяльності в Україні [14].

Концепція удосконалення податкового регулювання інвестиційної діяльності складається з науково-теоретичного підґрунтя та напрямків реалізації місії концепції.

До науково-теоретичної складової концепції включено концептуальні положення (концептуальна обґрунтованість механізму впливу податкового інструментарію на інвестиційну діяльність, методологічна основа податкового регулювання інвестиційної діяльності повинна спиратися на достатньо загальну теорію управління, теоретична визначеність податкового регулювання інвестиційної діяльності, високо-фахове кадрове забезпечення реалізації концептуальних основ податкового регулювання інвестиційної діяльності на практиці, розуміння та врахування корпоративних інтересів та запитів до податкового регулювання інвестиційної діяльності, забезпечення компромісу інтересів у процесі координації шляхів досягнення мети податкового регулювання інвестиційної діяльності, невідворотність зростання впливу глобалізації економіки на інвестиційну діяльність, системна цілісність багатогалузевого виробництва) та базові принципи (узгодженості суспільних приватних інтересів; пріоритетності національних інтересів при адаптації зарубіжного досвіду; відповідальності держави за стан методологічного, методичного та організаційного забезпечення податкового регулювання інвестиційної діяльності; врахування галузевих особливостей при розробці методологій, методики та організації податкового регулювання інвестиційної діяльності; принцип врахування інституційних запитів до податкового регулювання інвестиційної діяльності; метрологічної обґрунтованості; тандемності в управлінні; науковості; системності; комплексності; конкретності).

Практична частина концепції удосконалення податкового регулювання інвестиційної діяльності являє собою сукупність напрямків реалізації її місії: формалізація концептуальних підходів до стратегічного розвитку економіки України; забезпечення метрологіч-

ної обґрунтованості основних економічних категорій податкового регулювання інвестиційної діяльності; удосконалення принципів оподаткування; забезпечення узгодження грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики із завданнями інвестиційної стратегії; проведення гнучкої податкової політики, спрямованої стимулювання інвестицій в галузі економіки, що є не надто привабливими, проте важливими для забезпечення збалансованості міжгалузевого балансу; підвищення рівня спрямованості пільг на активізацію інвестиційної діяльності; введення системи пільгового оподаткування залежно від суми та строку дії інвестицій; недопущення невиправданих пільг, особливо в сфері оподаткування, для всіх без винятку підприємств з іноземними інвестиціями; забезпечення інтенсивного оновлення основних фондів засобами амортизації, повноцінного перетворення амортизаційних відрахувань в інвестиційне джерело; використання бюджетних коштів для реалізації пріоритетних програм, спрямованих на здійснення структурної перебудови економіки за адресним принципом; удосконалення нормативної та правової бази щодо гармонізації понятійного апарату.

Висновки. Податковим регулюванням є система заходів цілеспрямованого економічного і законодавчого впливу держави на учасників економічних відносин за допомогою інструментів податкової політики з метою досягнення бажаних соціально-економічних результатів. Податковим регулюванням інвестиційної діяльності є система фінансово-економічних, організаційно-правових та інформаційних заходів, що здійснюється на макро-, мезо- і мікрорівні державними і місцевими установами за допомогою різних податкових інструментів для забезпечення можливості інвестування суб'єктами підприємництва в масштабах і термінах, які відповідають їх інтересам та інтересам розвитку всього суспільства. Податкове регулювання інвестиційної діяльності здійснюється з допомогою комплексу спеціальних інструментів. Під такими інструментами розуміються сукупність податків, зборів та обов'язкових платежів, методів та способів їх застосування, розміри ставок оподаткування, податкова база, терміни та механізм сплати податків, податкове навантаження на дохід суб'єкта підприємництва, пільги щодо оподаткування, системи державних перевірок реальності сплати податків. У багатьох країнах існують додаткові стимули для формування матеріально-технічної бази виробництва на прогресивніших технологічних засадах, зокрема, такі податкові пільги як: податкові інвестиційні відрахування, податкові канікули і податкові інвестиційні кредити. Концепція удосконалення податкового регулювання інвестиційної діяльності складається з науково-теоретичного підґрунтя та напрямків реалізації місії концепції.

Список використаних джерел

1. Василик О. Д. Податкова система України: навч. посіб. / О. Д. Василик. – К. : ВАТ «Поліграфкнига», 2004. – 478 с.
2. Глоссарий бюджетных терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.budgetrf.ru>.
3. Грушко В. І. Інструменти податкового регулювання інвестиційної активності / В. І. Грушко, Л. О. Кошембар // Фінанси України. – 2008. – № 2. – С. 89-97.
4. Данілов О. Д. Податки в Україні: Навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О.Д. Данілов, Н.П. Фліссак. – К.: УкрІНТЕЛ, 2003. – 348 с.
5. Єфименко Т. І. Податкове регулювання економічного розвитку / Т.І. Єфименко : автореф. дис. ... д-ра екон. наук. – К., 2003. – 37 с.

6. Жарко Р. П. Теоретико-методичні засади удосконалення податкового регулювання підприємницької діяльності / Р. П. Жарко : автореф. дис. канд. екон. наук. – К., 2006. – 24 с.
7. Захожай В. П. Система оподаткування та податкова політика: Навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.П. Захожай. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
8. Заяц Н. Е. Теория налогов : учебник / Н. Е. Заяц. – Мн. : БГЭУ, 2002. – 220 с.
9. Иванов Ю. Б. Проблемы развития податковой политики та оподаткування : монографія / Ю. Б. Иванов. – Х. : ВД «ИНЖЕК», 2007. – 448 с.
10. Новицький В.Є. Податкове регулювання в системі інструментів соціально-економічного розвитку: питання методології / В.Є. Новицький // Фінанси України. – 2007. – №10. – С. 60-73.
11. Пріб К. А. Податкова система України: термінологія і формулювання основних положень : навчальний посібник / К. А. Пріб, В. І. Федько; Мін-во освіти і науки України, Академія муніципального управління. – К. : ЦУЛ, 2007. – 320 с.
12. Соколовська А. М. Податкова система України: теорія та практика становлення: Моногр. / А.М. Соколовська. – К.: НДФІ, 2001. – 371 с.
13. Фокіна І. В. Формування механізму податково-субсидіарного регулювання вугільної промисловості / І. В. Фокіна : автореф. дис. ... канд. екон. наук. – Донецьк, 2006. – 22 с.
14. Юрій С. І. Сучасні тенденції розвитку європейського оподаткування та новітня парадигма податкової політики в Україні: монографія / С.І.Юрій, А. І. Крисоватий, Т. В. Кошук. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 292 с.